

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК [94(477.8):342.5]:303.44

О. В. Кондратюк

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (XVIII–XIX ст.ст.)

Проаналізовано формування державного і правового статусу українців на українських територіях, які входили до складу Російської імперії. Констатовано, що суверенної держави і права українських земель у період знаходження України в складі Російської імперії не існувало, оскільки територія України була частиною царської Росії, за формою державного устрою – провінція Росії, а за формою правління – абсолютна монархія Росії із антидемократичним ранньо-буржуазним державно-правовим режимом.

Ключові слова: державний статус, українські правові традиції, Російська імперія, норманська теорія, українська еліта.

Постановка проблеми. 1781 р. територію Української держави (Гетьманщину) було поділено на Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва. У Харківське намісництво була перетворена Слобідсько-Українська губернія. В Катеринославське намісництво об'єднано південні регіони України. Імператор Павло I у 1796 р. скасував намісництва і знову відтворив в Україні губернії: Малоросійську з центром у Чернігові, Київську, Подільську, Харківську та Новоросійську. Остання 1802 р. була поділена на Миколаївську, Катеринославську та Таврійську губернії. Такий адміністративно-територіальний поділ із незначними змінами існував в Україні аж до 1917 р. Ці процеси не могли не відобразитися на формуванні державного і правового статусу українців на українських землях під владою Російської імперії.

Стан дослідження. Вивченню питань становлення українських правових традицій, державного і правового статусу українців у складі Російської імперії присвячено чимало праць відомих істориків, правознавців і письменників, а саме: Т. Андрусяка, І. Гловацького, М. Гетьманчука, М. Грушевського, Б. Гудя, С. Дністрянського, В. Заруби, В. Калиновича, М. Костицького, В. Кондратюка, С. Кондратюка, В. Кубійовича, В. Кульчицького, К. Левицького, В. Макарчука, С. Макарчука, Ю. Сливки, П. Стецюка, Б. Тищика, І. Терлюка. Попри історико-правову вагомість

праць учених, варто констатувати, що зазначені наукові пошуки не вичерпали коло наукових досліджень у напрямі вивчення державного і правового статусу українців у Російській імперії, а відтак потребують подальшої наукової розвідки.

Мета статті – дослідження проблеми історико-правових закономірностей визначення державного і правового статусу українців у Російській імперії.

Виклад основних положень. Після третього поділу Речі Посполитої українські етнічні землі опинились у двох імперських світах: Східному (Росія) та Західному (Австрія, згодом Австро-Угорщина). В складі Російської імперії перебували 85% всіх українських земель. Наприкінці XVIII ст. (завершення Катерининського періоду правління) Російська імперія була абсолютною феодальною монархією з унітарною системою державного устрою, авторитарним політичним режимом, централізованим бюрократичним апаратом [1, с. 86].

Після юридичного закріпачення в 1783 р. українських селян і «дарування» Катериною II козацькій старшині «Жалованої грамоти» 1785 р. українське суспільство різко розмежувалося. Чітко був означений наймасовіший суспільний стан – «кріпаки». Російське кріпацтво незначно відрізнялося від давнього рабства, а інколи було навіть жорстокішим. Пан (московин, татарин, німець, голландець, місцевий малорос) міг програти кріпака в карти, проміняти на коня чи мисливського пса, назавжди розлучити з жінкою та дітьми, до смерті засікти-закутувати за найменший непослух (сумнозвісна поміщиця Салтичиха).

Нове малоросійське дворянство, яке вийшло з учорашніх козаків, поповнило лави урядових службовців: і керівників столичних департаментів, і численну армію дрібних канцеляристів. Це їх Тарас Шевченко в сатиричній поемі «Сон» називав «землячками з циновими (казенними) гудзиками». Багато з них відцуралися не лише рідної мови, а й рідних батьків, славних дідів і прадідів. Змінюючи або переробивши на московський кшталт власні прізвища, вони допомагали «визискувати «рідний народ» не згірш за зайд-окупантів». Про таких національних спритників чимало написано у класичній та модерній українській літературі, від Івана Котляревського, завершуючи Михайлом Коцюбинським та Іваном Нечуєм-Левицьким.

На тлі нових суспільних взаємин українці мали вписуватись-вростати у чужий уклад життя, що не відповідав їхньому світосприйняттю, традиційній громадській організації, персональній і колективній ментальності. Населення українських земель строго підпорядкову-

валосся центральним (у Петербурзі) та місцевим органам влади й управління.

До центральних органів влади належали: імператор всеросійський – монарх, який мав необмежену владу і передавав її спадкоємцеві. Рада міністрів (з 1811 р.) – очолювала центральне галузеве управління (міністерства: фінансів, військово, освіти, юстиції та ін.). З 1810 р. при імператорі діяв дорадчий орган із найвищих чиновників без чітко визначених функцій – Державна рада (Государственный совет). У 1812 р. як загальнодержавний орган влади була створена «собственная, его императорского величества» канцелярія. Вона складалася з трьох відділень: перше здійснювало контроль за міністерствами; друге – упорядкування законодавства; третє – політична поліція з виконавчим органом – корпусом жандармів. Існували й інші відомства – департамент поліції, сенат (найвищий суд), синод (вище управління Церквою) і Збройні сили. Усі ці відомства мали свої представництва на місцях, призначувані царем [1, с. 86–87].

Місьцеве управління відповідало адміністративно-територіальному поділу. Генерал-губернатор очолював військово-територіальний округ із трьох губерній і у військово-поліційних питаннях керував керівниками губерній – губернаторами, котрих призначав цар. При губернаторах діяли губернські правління, куди входили: віце-губернатор; радник; прокурор; канцелярія; казенна палата; «присутствіє» поліції; рекрутське «присутствіє»; суд; палата державних маєтностей. Опорою влади було губернське дворянське зібрання на чолі з предводителем. Повітове правління (або земський суд) очолював справник (капітан-справник), якого обирали дворяни на три роки, а згодом (з 1862 р.) призначав губернатор. Йому підпорядковувались заступник, засідателі та поліцейські чини – станові пристави, котрі очолювали стани – поліційні дільниці повіту [1, с. 87].

Місьцеве самоврядування реалізовувалося через волості й села. У волості діяв волосний сход зі службових і виборних осіб. Вони обирали волосного старшину (старосту), волосне правління (старосту, писаря, засідателів), волосний суд. У селах вищим органом вважалися збори (сход, сходка), котрі обирали сільського старосту, що виконував адміністративні й поліційні функції [1, с. 87].

Отже, на початку XIX ст. у Росії суто в німецькому дусі була розроблена і впроваджена система управління (і по вертикалі, і по горизонталі) обширними територіями імперії з численним і різномірним різномовним населенням. Пріоритет у такій всеохоплювальній держа-

вницькій структурі, знову ж таки на німецький лад, належав владній вертикалі; про жодне волевиявлення народу і його участь у державотворенні не йшлося. Досвід Бірона стосовно структурування системи державного правління в Росії ще з першої половини XVIII ст. нові розбудовувачі імперії використали сповна.

Духовною суттю системи державного правління за царювання Миколи I стала така морально-психологічна й етична категорія, як страх. У сучасників цей імператор отримав прізвисько «Ніколай Палкін», оскільки лише особи дворянського стану не могли зазнати тілесних покарань. Проте й дворяни Російської імперії залишалися в постійному страху. Достатньо пригадати, що помилування так званих декабристів здійснив аж через три десятиліття після цього, суто дворянського заклоту, лише наступник Миколи I. Поза страхом залишався лише цар-імператор. Однак незабаром страх добрався і до царів – страх перед терористами-народниками, згодом – лівими есерами, анархістами. І його першопрчиною стала створена найвищими можливо-владцями система державного правління.

Про феномен страху в російському великодержавному суспільстві критично висловлювались російські культурні діячі. Особливо гостро говорив і писав про це ненормальне явище П. Чаадаєв, товариш О. Пушкіна, за що і був проголошений «божевільним» з усіма наслідками для талановитого публіциста і філософа у тогочасній Росії.

Однак чи не найповніше і найпереконливіше про атмосферу патологічного страху в Росії, спричиненого жорстоким авторитарним самодержавним режимом, розповів європейцям француз маркіз де Кюстін у книзі подорожніх нарисів «Росія в 1839 році». Про страх, яким пройняте все російське суспільство, йдеться чи не в кожному нарисі книги. З особистих спостережень у великоросійській «глибинці» де Кюстін робить висновок: що безкультурніший і убогіший народ, то він відсталіший у розумовому, чуттєвому (емоційному) й духовному розвитку від решти світу, то він упевненіший у своїй винятковості, власній вищості та безоглядно підвладний впливу такого фантома, як манія національної величності. Оскільки в Росії заборонена критика режиму, – робить висновки маркіз, – навіть у вигляді добрих побажань, то вся критична енергія народу, «цієї сірої маси» спрямована назовні, на інші держави й інші народи. Довірливі розмови з багатьма російськими аристократами, – вказує де Кюстін, – засвідчують, що більшість з них світоглядно мало чим відрізняються від простолюдинів [2, с. 146–153], відтак він застерігає Європу і європейців від загрози нової «ординської навали».

Через дев'ять років після виходу в Брюсселі 1844 р. останнього накладу книжки «Росія в 1839 році» (вийшла вона, окрім Франції, великими накладками і багатьма європейськими мовами) Микола I розпочав Кримську війну (1853–1856 рр.). Метою воєнної авантюри стало заволодіння протоками Босфор і Дарданелли, розгром Туреччини – важливого захисного бастиону на шляху до Середземномор'я та Індії. А завоювання Індії, в Тестаменті (Заповіті) Петра I наступникам, постає одним із головніших геополітичних завдань Імперії.

На час правління Миколи I припадає офіційне утвердження антинаукової норманської теорії заснування Давньоруської держави. Цю теорію ще в першій половині XVIII ст. висунули історики-німці при царському дворі – Г. Байер, Г. Міллер, А. Шлецер та ін. Її підхопили придворні російські історики, причому маніпулюючи фактами, перекручуючи і фантастично домислюючи і вигадуючи їх. Наприклад, офіційний російський історик Василій Татішев (1686–1750 рр.), аби переконати співвітчизників у норманському (варязькому) походженні руської династії та її порідненні з елітами Північної Русі, навмисно вигдавав так званий Іоакимівський літопис [3, с. 240–241].

Остаточно у першій половині XIX ст. утвердив норманську теорію як офіційну імперську доктрину придворний історик Микола Карамзін (1766–1826 рр.) у 12-томній «Истории государства Российского». «Ідеолог дворянства і освіченого абсолютизму», – сказано про М. Карамзіна в «Советском энциклопедическом словаре». Однак сучасник історика Олександр Пушкін іронічно зауважив, що Карамзін подав «перевернуту історію східних слов'ян» і особливо постарався переконати світ у «принадності державницького батога» в царській Росії. Не сприймав О. Пушкін і сентенцію Карамзіна: «История народа принадлежит царю» [4, с. 414], бо було очевидно, яку історію замовить цар, таку історик і напише.

Ганебну практику «творення» історії на догоду владоможцям, на жаль, ми спостерігаємо і в сучасному світі. До прикладу, йдеться про урочисте відзначення у 2002 р. за участі президента Росії В. Путіна 1250-річчя Старої Ладоги як нібито першої столиці Русі. Львівський історик І. Мицько з цього приводу слушно зауважує, що це «своєрідний комплекс меншовартості росіян стосовно Києва, як правдивої столиці Русі» [5, с. 23–24].

У Росії в першій половині XIX ст. висунуто дві імперські концепції: «ідеального Отечества» і «великой русской нации». Приблизно в ті ж часи політичною елітою бездержавної Польщі розроблена кон-

цепція власної «ідеальної Ойчизни». Коштом етнічних українських і білоруських земель Росія прагне назавжди закріпити в єдиному імперському тілі всі східнослов'янські землі, поляки – відродити нову Річ Посполиту в кордонах до 1772 р. Стосовно ставлення до українців, то обидві сторони категорично заперечували окремішність і самобутність українського етносу. І одні, й інші вважали українців органічними частинами власних народів з певними діалектними відмінностями в мові. Це тоді, коли українці чисельно переважали поляків і не надто кількісно уступали великоросам.

Славне минуле України і під імперським тиском не могло не виховати нову, молоду, мислячу національну українську еліту, третю за ліком. Ці молоді люди чітко усвідомлювали, що проголошення росіянами та поляками власних «ідеальних батьківщин», великих монархій означає заперечення України й українців, присвоєння сусідами їхнього історичного минулого, знищення їхньої мови і самобутньої культури, національних звичаїв і обрядів, усього українського традиційного укладу життя.

Мабуть, мають рацію дослідники з діаспори, котрі про ті часи пишуть так: коли постало питання, бути чи не бути нашій нації на цій землі, Бог послав українцям геніального поета-пророка – Тараса Шевченка. Його вирвані з власного серця, душі заклики до Волі, до Свободи, «порвання невільничих кайданів», створення «сім'ї вольної, нової» пробудили мільйони українців по обидві сторони Збруча – і в Російській, і в Австрійській імперіях. Під впливом творчості Т. Шевченка в середині 40-х років у Російській імперії (саме в Україні) зросли визначні особистості – Микола Костомаров (1817–1885 рр.), Пантелеймон Куліш (1819–1897 рр.), Василь Білозерський (1825–1899 рр.), Микола Гулак (1822–1899 рр.) та ін. Це люди з новим, українським поглядом на історію власного краю, народу, перспективу світового історичного процесу, а найголовніше – вони чітко усвідомлювали необхідність відродження української державності на основі історичного досвіду.

Цікава з цього погляду характеристика, яку надає Миколі Костомарову в «Енциклопедії українознавства» галицький історик Я. Пеленський: «Видатний український історик. Син дідича (поміщика) – росіянина і українки, селянки-кріпачки. Прихильник ідеї українського месіанізму та панславізму. Програмна праця «Книги Биття українського народу». Основоположник народницького напрямку в українській історіографії. Вважаючи метою історичної науки дослідження минулого людської громади, народу, Костомаров у своїх історичних монографіях, історіософських розві-

дках («Мысли о федеративном начале в древ. Руси», «Две русские народности», «Черты народной южно-русской истории» – всі в «Основи» (1860–1861 рр.) і публіцистичних статтях («Правда москвичам о Руси», «Правда полякам о Руси», «Україна» – лист до редакції лондонського), «Колокола» 1860 р.) обстоював самостійність української нації й окремішність українського історичного процесу, який, на його думку, є втіленням вільнолюбного демократичного духу українського народу» [6]. Згодом звернення М. Костомарова до журналу «Колокол» із питання складної долі України й українців у царській Росії дало підставу російському письменнику та суспільному діячеві Олександру Герцену заявити, що демократизм російської інтелігенції вивіряється на «оселке украинского вопроса».

Появу в 40-х роках XIX ст. нової освіченої української еліти з її державницькими поглядами вороже сприйняла більшість російської інтелігенції. Особливо українофобією вирізнявся В. Белінський («неистовый Виссарий» – так називали його самі росіяни). На спроби українців відродити свою літературну мову В. Белінський відреагував так: «Ми маємо повне право сказати, що тепер уже немає малоросійської мови, а є обласне малоросійське наріччя, як є і білоруське, сибірське та інші подібні їм обласні наріччя. Літературна мова малоросіян повинна бути мовою їхнього освіченого суспільства – мовою російською» [7, с. 177].

Наприкінці 1845 р. (у грудні) молоді українські патріоти створили у Києві Кирило-Мефодіївське братство. Так оцінював цю подію сучасний американський дослідник Г. Грабович: «У віршах середини 1840-х років Т. Шевченко з величезною емоційною силою сформулював ідею «міллєнарного» воскресіння України, її особливого майбутнього і справив вирішальний вплив на ідейний розвиток учасників Кирило-Мефодіївського товариства» [8]. Засновники братства поруч із відродженням національної державності висували проект створення довкола незалежної України добровільної федерації незалежних слов'янських держав Сходу, Заходу та Півдня. Отже, Україна мала б стати центром, серцевиною слов'янського світу. В такий спосіб київські «братчики» своїм міжнародним проектом руйнували на пні й норманську теорію, і російську та польську концепції ідеальних батьківщин, а також російську та польську концепції єдиних великих націй, де українці вважалися б не самобутнім етносом, а невід'ємною частиною російського чи польського народів.

Ознайомлення зі справою «братчиків» вразило Миколу I та його найближчих сановників. Утрата Малоросії означала б загибель Імперії –

так трапилось унаслідок Хмельниччини з могутньою і процвітаючою Річчю Посполитою. Зрештою вирішили не надавати справі широкого розголосу, оскільки знало про неї лише вузьке коло осіб – цар і декілька високопосадовців. Покарали тільки «зачинщиків», а найсуворіше – двох: поета Тараса Шевченка (як ідейного натхненника та ще автора поеми «Сон», де царицю виставлено в сатиричному вигляді) та математика Миколу Гулака (за твердість переконань). Інших на різні терміни заслали у віддалені губернії [9].

В. Белінський на завершення судового процесу над кирило-мефодієвцями відреагував так: «Ох, ці вже хохли! Адже барани – а ліберальничають в ім'я галушок і вареників зі свинячим салом! І ось тепер писати нічого не можна – все бруднять. А з іншого боку, як і жалітися на уряд? Який же уряд дозволить друковано проповідувати відлучення від нього області?» [7, с. 441].

Зазначимо, що негативний образ українця-«мазепинця» (з самотійницькими державницькими прагненнями) створений не стільки царським чиновництвом, скільки ліберальною російською інтелігенцією. Цей стереотип упродовж багатьох десятиріч поширювався нею і усно, і письмово та міцно закріплений у свідомості росіян і сьогодні.

Наш сучасник, відомий російський політолог, корінний москвич (українець за походженням) Андрій Окара зазначає: українці в нинішній Росії спостерігають зневагу до всього українського на двох рівнях культури. «З одного боку, – це побутова ксенофобія – доброзичливе, а то й не дуже, глузування над «хахлом-салоїдом», «хахлом-придурченком», над українською мовою; сюди ж входять уявлення про Україну як про «молодшого брата», що живе за рахунок «старшого», а також неприхована злорадість з приводу кризи української економіки та всіляких негараздів. З іншого боку, – це концептуальна ксенофобія – доволі складна система уявлень про Україну та українську ідею як про вигадку ворогів Росії з метою розчленування «єдиної російської держави», «єдиного русского народа». Викриття «української химери» «ревнителами общерусского единства» відбувається за описаною Дугінінм конспірологічною моделлю масонської змови [10].

Сучасний російський історик О. Міллер вважає Кирило-Мефодіївське братство тією історичною позначкою, на якій «достатньо миле до того українофільство» перетворюється (й організаціїно оформлюється) на модерний український націоналізм [9, с. 227]. З цим не можна не погодитися.

Через модерний націоналізм у XIX ст. пройшли майже всі бездержавні європейські народи, котрі в другій половині XIX – на початку XX ст. вибороли власну державність. Інакше було в Росії. До ідей національної самобутності та державної незалежності, проголошених «братчиками» за життя Миколи I, тут повернулися після його смерті й сходження на престол Олександра II. Новий цар був прогресивнішим. Достатньо згадати звільнення селян від кріпацтва у 1861 р. Однак до малоросів з їхнім вільнодумством – аж надто суворим. Якщо Микола покарав «братчиків» персонально, то за Олександра карався увесь народ. Два нищівні удари за його царювання були завдані всьому українству в Росії. Перший – це Валусівський циркуляр («Циркуляр министра внутренних дел П. А. Валужева Киевскому, Московскому и Петербургскому цензурным комитетам от 18 июля 1863 г.») і другий – Емський указ («Выводы особого совещания для пресечения украинофильской пропаганды после исправления в соответствии с замечаниями, сделанными Александром II 2 мая в г. Эмс»).

Найбільшого гоніння зазнала українська мова. Категорично заборонялось використовувати «малоросійський діалект» в шкільництві (а воно майже всуціль було сільське), у навчальних закладах усіх рівнів, не кажучи вже про заборону вживати ненависний царедворцям «діалект» на будь-якій державній службі, в армії, поліції, на флоті. Усе, що писали українці, мало подаватися до друку «великоруською» мовою або ж перекладалося російською безпосередньо у видавництві. Наукова, художня й інша література, театральні п'єси, народні казки, народні пісні та думи, навіть колискові пісні мали друкуватися російською. Суворо заборонялось ввезення україномовної друкованої продукції з-за кордону.

Ці антиукраїнські заборони й обмеження діяли до початку XX ст. Їх намагалися обходити, «тримаючи дулю в кишені». Приміром, в другій половині XIX ст. у Києві та інших малоросійських містах великою популярністю користувалася пісня «Іди, іди, дощику» ... у перекладі французькою – публіка замовляла її чи не частіше за сьогоднішні хіти «Хрещатик» та «Ой, летіли дикі гуси».

Такими в загальному були державно-правовий статус і морально-психологічний стан українців у Російській імперії XVIII – кінця XIX ст.

Висновки. Суверенна держава і права українських земель у період знаходження України в складі Російської імперії не існували. Територія України була частиною царської Росії. На її території була форма правління у вигляді абсолютної монархії Росії. За формою держа-

вного устрою Україна була провінцією Росії, яка об'єднувала декілька губерній. Державно-правовий режим був антидемократичним. Правова система української провінції була продовженням права Російської імперії і характеризувалася як ранньо-буржуазна.

1. Заруба В. М. Історія держави і права України: навч. посібник / В. М. Заруба. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 224 с.
2. Кюстін А. де. Правда про Росію. Подорожній щоденник / А. де Кюстін. – К.: Ярославів Вал, Укр. письменник, 2009. – 242 с.
3. Толочко А. «История российская» Василия Татищева: источники и известия / А. Толочко. – М.: НЛЮ-Критика, 2005. – С. 196–245.
4. Пушкин А. С. Собрание сочинений: в 10 т. / А. С. Пушкин. – М.: Худож. лит., 1977. – Т. 9: Письма 1815–1830 годов; примеч. И. Семенко. – 462 с.
5. Мицько І. Родовід княгині Ольги за європейським епосом / І. Мицько // Другі «Ольжині читання» (Пліснеськ – Львів, 14–15 червня 2007 р.). – Львів: Львів. галерея мистецтв, 2007. – С. 18–34.
6. Енциклопедія українознавства: словникова частина: у 10 т. / гол. ред. В. Кубійович. – Львів: Наук. т-во ім. Т. Шевченка, 1994. – Т. 3: Зернове господарство – Крушельницький. – С. 805–1200. – Перевидання в Україні.
7. Белинский В. Г. Полное собрание сочинений: в 13 т. / В. Г. Белинский. – М.: Изд-во АН СССР, 1956. – Т. 12: Письма 1841–1848. – 597 с.
8. Грабович Г. Шевченко як міфотворець. Семантика символів у творчості поета / Г. Грабович. – К.: Рад. письменник, 1991. – 212 с.
9. Миллер А. И. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.) / А. И. Миллер. – СПб.: Алетейя, 2000. – С. 56.
10. Окара А. «Українські тумани» та «русское солнце»: українофобія як гностична проблема / А. Окара // Український вибір. – М., 1998. – № 5/6 (лістоп.-груд.). – С. 10.

Кондратюк А. В. Государственно-правовой статус украинцев в Русской империи (XVIII–XIX вв.)

Раскрыты особенности формирования государственного и правового статуса украинцев на украинских территориях, которые входили в состав Русской империи. В процессе исследований установлено, что суверенного государства и права украинских земель в период нахождения Украины в составе Русской империи не существовало, поскольку территория Украины была частью царской России, по форме государственного строя – провинция России, а по форме правления – абсолютная монархия России с антидемократическим ранне-буржуазным государственно-правовым режимом.

Ключевые слова: *государственный статус, украинские правовые традиции, Русская империя, норманская теория, украинская элита.*

Kondratyuk O. V. State and legal status of Ukrainians in Russian empire (XVIII–XIX of century)

Formation of state and legal status of Ukrainians on Ukrainian territories, which entered in the structure of the Russian empire, is analysed in the article. It is established in the process of scientific secret service, that a nation-state and right for Ukrainian earth in a period being Ukraine in structure of the Russian empire did not exist, as territory of Ukraine was part of Russia Empire, as a form of the political system – it was a province of Russia, and as a form of a rule – absolute Russia monarchy with the antidemocratic earl-bourgeois state-legalmode. Russia, after wars with Turkey, fastened for itself earth of central, south and east Ukraine and spread the administrative-territorial device on all the territory. In Ukraine, next to a new administrative-territorial device, the new organs of administration and court were entered. A governor or governor general stood at the head of province. A tsar appointed governor general in governor generals. Branch establishments of corresponding ministries operated in provinces. At a governor there was a management in composition of vice-governor, advisers and public prosecutor. Provinces in Ukraine were divided into districts, administratively-constabulary and judicial functions which were executed by captain-performer. The population of Ukrainian territory strictly submitted to the central and local organs of power and management. On a background new public mutual relations Ukrainians had to be written into the stranger bourgeois way of life, which did not answer their perception of the world, traditional public organization, personal and collective mentality. At the beginning of the 19th century in Russia, especially in the German spirit, the inculcated control system (both for vertical lines and for horizontals) was worked out by vast territories of empire with a numerous and heterogeneous polyglot population. Priority in such all-embracing state structure, again, on the German line-up, belonged to the imperious vertical line; about any will of people and his participating in creation of the state in general language of not remembered in general.

Key words: state status, Ukrainian legal traditions, Russian empire, normany theory, Ukrainian elite.

Стаття надійшла 21 січня 2014 р.

УДК 347.65/.68(477)«9/16»

М. М. Ливак

**СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СПАДКУВАННЯ
ЗА ЗАПОВІТОМ У ФЕОДАЛЬНОМУ
УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Розглянуто закономірності організації інституту спадкування в феодальному українському суспільстві, з'ясовано походження правових норм цього інституту, сферу впливу та особливості реалізації відповідно до феодаль-